

AMINTIRI DESPRE

NICOLAE IORGA

OMUL DE TEATRU

Am citit articolul lui Dan Zamfirescu din „Contemporanul“ (16.X.1964) — „Casa memorială «Nicolae Iorga», Vălenii de Munte“, în care se vorbește de toate activitățile inițiate, animate și conduse de cel ce a dat numele acestui important centru de cultură — profesorul N. Iorga. Am revăzut în amintire tipografia „Datina Românească“ și pe bătrînul său maistru, Onciul (iubitor de teatru și prețuitor al actorilor, și care ne tipărea și afișele), singurul care știa să descifreze slova Profesorului; am revăzut Școala de misionare și Universitatea populară, unde în fiecare vară, zi de zi (15 iulie—15 august), la ora 11, ascultam pe Nicolae Iorga vorbindu-ne despre „Evoluția ideii de libertate“, despre „Crisa morală și materială“, sau despre „Scritorii realiști în România, ca martori ai vieții sociale din vremea lor“, ori multe alte probleme ale culturii românești sau universale.

La Văleni, în timpul cursurilor, după o zi plină, seara, teatrul era una din activitățile importante.

Au apărut pe scenuța de acolo, actori ca Ion Manolescu, Maria Filotti, V. Brezeanu, Titus Lapeș și alții. Am venit acolo foarte tînăr și am avut prilejul să-mi încep „activitatea regizorală“, avînd printre principalii mei interpreți pe un tînăr și talentat elev de conservator — Mihai Popescu. Alături de cei cîțiva — puțini — profesioniști, interpretau învățători, profesori, studenți, profesori universitari (dintre „cursiștii“ sau conferențiarilor Universității populare), veniți din toate unghiurile țării.

Era una din primele manifestări ale *teatrului de amatori*, despre care N. Iorga, care s-a ocupat de el și pe plan teoretic (v. articolul „Teatrul de diletanți“), își amintea în volumele sale memorialistice „O viață de om“: „Pentru cursurile din Vălenii de Munte am dat bucați și șarje în formă dramatică, pentru a caracteriza și osîndi pretențiile, de tot felul, ele trebuind să fie considerate și judecate din acest punct de vedere ca lucrări de critică și continuare a propagandei care mă stăpînea de atîția ani și care, deși nu după așteptările mele, nu rămăsese cu totul fără efect; mai tîrziu le-am adunat, pe cîte nu s-au pierdut, în volumul rămas cu totul neștiut «Trei piese simple pentru oameni modeste» — București 1931.“

O altă însemnată activitate teatrală inițiată de profesor la Văleni a fost teatrul în aer liber. Nicolae Iorga descoperise pe malul Teleajenului un amfiteatru natural și acolo a luat ființă teatrul în aer liber. În trei veri, începînd din 1938, s-au reprezentat *Oedip-Rege* de Sofocle, *Răzbuarea pămîntului* și *Contra Patriei* de N. Iorga.

„La Vălenii de Munte, unde regula în tot ce se face e cea mai mare discreție, modestie, am ales o coastă de deal potrivită și pentru public... ne-a atras frumosul orizont ce se desface de acolo, lunca bogată în sălcii, unde se pot ascunde, ca în niște culise naturale, artiștii, rîul al cărui curs se simte după aceste tufișuri și, în sfîrșit, înaltul deal acoperit de păduri... În acest cadru se reprezintă o piesă, una scrisă anume pentru aceasta, scurtă și permițînd cîte un intermezzo de cîntece și danțuri, de

mari desfășurări ale costumelor, deocamdată foarte sărace și de împrumut — și după *Războiunea pămintului*, trecem la însuși teatrul elenic, atât de înalt ca artă, atât de inteligibil pentru oricine, prin umanitatea lui, dând *Oedip-Rege*. Executanții sînt, pentru rolurile individuale, artiștii obișnuiți ai «Teatrului Ligii Culturale», iar pentru mișcările de masă... oameni din sate, bărbați și femei, tineri și bătrîni, care într-adevăr au trăit și ei piesa. Scopul ce l-am avut în vedere n-a fost numai să mai adauge o distracție pentru ascultătorii cursurilor de vară, ci acela, stăpînind totul, de a chema și prin acest mijloc, mai potrivit decît multe altele, poporul acesta la o viață sufletească mai înaltă.

Acesta a fost rostul teatrului în aer liber de la Văleni, pe care și l-a îndeplinit cu prisosință în cele trei veri de existență, dîndu-se cîte 5—6 reprezentații pe vară, la care participau (fără nici o plată sau bilet de intrare) țărani din multe sate, care s-au adăos la populația din Vălenii de Munte, precum și muncitori de la Ploiești și de la schelele petrolifere de pe Valea Prahovei, studenți, „cursiști” ai Universității populare, învățători, profesori și oameni de teatru — ca Maria Filotti, Victor Ion Popa cu întreaga trupă a teatrului său — care admirau ce se realiza acolo.

Dar, „personalitate excepțională, care evocă pe titanii Renașterii” — cum scria acad. prof. A. Oțetea —, Nicolae Iorga a cîtorit și alte instituții teatrale, pornind de la aceleași convingeri în rostul educativ, pentru popor, al teatrului. El întemeiază și conduce, în cei dinții ani de după primul război mondial, un Teatru popular, „care a pierit după lungi efortări, pentru că n-a fost înțeles, dar nu fără să releve artiști ca un Calboreanu, un Finți, o Piacentini” („O viață de om”, vol. III, p. 9). În scurta, dar interesanta sa existență, Teatru popular s-a bucurat de colaborarea unor artiști — în afară de cei citați — ca Ion Livescu, Victor Ion Popa, C. Toneanu, V. Brezeanu.

După mai bine de zece ani, Iorga reia inițiativa, întemeind — în 1935 — Teatrul Ligii Culturale, un teatru ce nu se ținea din banii statului, lipsit de orice subvenție, și care, „la îndemîna oricui”, oferea spectacole ca *Hamlet* sau *Cadavrul viu* cu Ion Manolescu, la prețul de 20 de lei, atunci cînd alte teatre dădeau *Alunița de sub fustă* sau *Aero-Găești* cu 120 lei biletul. Teatrul a funcționat în primul an, sub direcția lui V. Brezeanu, următorii doi ani sub direcția marelui actor și eminentului profesor Ion Manolescu, avînd ca director de scenă pe cel mai tînăr — pe atunci —, mai harnic și mai valoros regizor, Ion Șahighian, și pe unul și mai tînăr, subscriitorul acestor rînduri, care a avut cîntea să-i fie în ultimii doi ani și director.

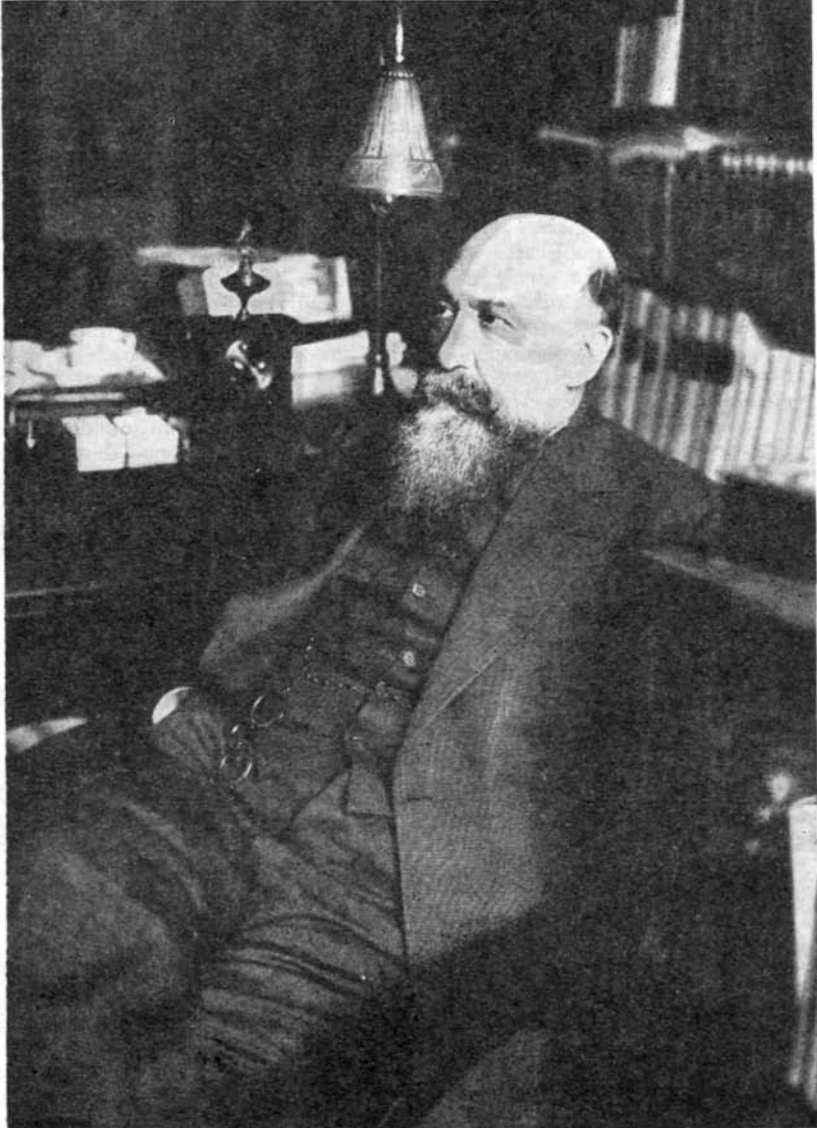
Clădirea Teatrului Ligii Culturale (actuala sală a Teatrului „Lucia Sturdza Bulandra”, așezată pe locul unei „grădini” de teatru, s-a inaugurat la 6 decembrie 1935. A dăinuit cinci stagiuni, în care, printre altele, s-au reprezentat dintre lucrările profesorului: *Fiul cel pierdut* cu Ion Manolescu, în regia lui Ion Șahighian, *Contra Patriei* cu Al. Critico, *O ultimă rază* cu Toma Dimitriu, *Zbor și cuib* cu Maria Filotti, în regia mea. Alături de acestea, repertoriul de înaltă ținută artistică și cultural-educativă al teatrului cuprindea de pildă: *Oedip-Rege* de Sofocle, *Othello* de Shakespeare, *Cadavrul viu* de Tolstoi, *Cuibul coțofenelor* de Kotzebue, *Tinichigiul politician* de Holberg, puse în scenă de Ion Șahighian; *Prometeu înlănțuit* de Eschil, *Hangița* de Goldoni, *Revoluția generalului Schnaps* de Goethe, *Stafia* de Grillparzer (toate acestea în traducerea lui Nicolae Iorga), *Hamlet* de Shakespeare, *Revizorul* și *Căsătoria* de Gogol, *Burghezul gentilom* de Molière, *Fiecare cum vede* și *Imbrăcați pe cei goi* de Pirandello — puse în scenă de mine.

În aceste spectacole, au avut valoroase realizări actori ca: Ion Manolescu, Maria Filotti, Al. Critico, Ion Fintesteanu, Niky Atanasiu, Eugenia Zaharia, Toma Dimitriu, Vasile Crețoiu de la Teatrul Național, jucînd alături de tînărul ansamblu al teatrului.

* * *

Fecund om de cultură — care ne-a lăsat peste o mie de scrieri de istorie, politică culturală, critică și istorie literară, sinteze sociologice, lucrări de inspirație poetică, descrieri de călătorii, memorii, peste zece mii de articole de ziar și peste cinci mii de recenzii — reține atenția cercetătorului și pentru intervențiile lui, multe, și pentru scrierile lui legate de teatru și de slujitorii lui. A enumera numai titlurile lor ar însemna să umplem multe pagini ale revistei. Îmi amintesc însă cu deosebire de rîndurile scrise în legătură cu Petre Liciu: „Liciu ca artist”, „În amintirea lui Petre Liciu”, „Liciu și teatrul lui Aleksandri”... Cu Petre Liciu, profesorul fusese coleg de liceu la Iași. De aceea, despre dînsul — încă din școală atras de pasiunea pentru teatru — are cuvinte calde de prețuire și în „O viață de om”.

De calde cuvinte de prețuire se bucură și alți slujitori ai scenei: Davila, de pildă — om de „o largă inteligență, un puternic talent literar”, de o „desăvîrșită cinste”

și o „judecată serioasă și severă în ce privește fenomenele vieții publice“; apoi marea artistă Aristizza Romanescu, sau colegul său, State Dragomir, „un actor de mult talent și autorul unor mișcătoare amintiri pline de o caldă spontaneitate“.

Profesorul N. Iorga a aflat timp — în vasta și variată sa activitate — să traducă piese din clasicii universali (am enumerat câteva mai înainte), să scrie studii de critică, istorie și exegeză dramatică, privind pe Shakespeare, Cervantes, Madach, Ibsen etc., și, firește, în legătură cu dramaturgia clasicilor noștri — Alecsandri, Delavrancea, Iosif, I. L. Caragiale.

În 1890, la 19 ani, student la Iași fiind, luase cunoștință de „campania bucureșteană contra zguduitoarei piese *Năpasta* a lui Caragiale“. Cu acest prilej, a publicat în „Lupta“ o recenzie de caldă și indignată apărare a piesei.

Autorul *Năpastei* i-a trimis un volum cu o „dedicație, perfect caligrafiată, după obiceiul autorului ei, cu aceste rinduri de mîna însăși a mie necunoscutului Caragiale: «Criticului inteligent și conștiințios, care a binevoit a citi întâi *Năpasta* și a cugeta asupra ei înainte de a scrie asupra-i»“.

Un an mai târziu, l-a cunoscut în casa din str. Polonă, unde stătea dramaturgul. În această primă vizită, într-o conversație de neuitat, a putut cunoaște „comorile de

improvizatie, cu atita vervă și umor și simulată violență, cu un rafinat simț moștenit, de mare actor“, ale aceluia care în toată viața a fost „un mare romantic de o formidabilă imaginație și de un strălucit capriciu“, dar care era totuși, „în comediile sale realiste și în povestirile cu subiecte din același mediu real, și în observațiile corosiv-critice, un clasic, rafinând neconținut cel dintâi scris“.

Despre Caragiale, Iorga a scris nenumărate articole și studii. Iar în documentul său studiu, publicat în limba franceză la Paris (J. Gamber — 1926), „La société roumaine du XIX-e siècle dans la théâtre roumain“, de pildă, în care după ce dezvoltă o teorie a teatrului, arătând că teatrul este și trebuie să fie un document al marilor schimbări morale care intervin în viața popoarelor, și după ce se ocupă de începuturile teatrului în România, din cele mai vechi timpuri, închină aproape 100 de pagini analizei felului cum transformările sociale se reflectă în creația teatrală a unor „mari personalități“ ca Vasile Alecsandri și I. L. Caragiale.

Cît l-a preocupat pe Iorga rostul teatrului ca mijloc de educare a societății stă mărturie și conferința ținută în 1932 la Teatrul Național despre „Sensul teatrului“ (tipărită apoi în broșură), în care, în baza milenarei experiențe a acestei arte — de la grecii antici, la marii dramaturgi ai Renașterii și ai clasicismului francez și german, pînă la marii moderni —, autorul trage concluzia că „datoria teatrului (...) plătit de fiecare, este să dea pentru orice suflet omenesc ceea ce trebuie pentru a face din noi oameni“.

* * *

Vorbind despre Nicolae Iorga-omul de teatru, trebuie să ne oprim îndelung și asupra contribuției sale — cu lucrări proprii — la dramaturgia noastră originală.

În această privință, Nicolae Iorga merită să i se închine un studiu monografic, care să îmbrățișeze întreaga sa gândire, cu variatele sale aspecte.

N. Iorga preamărește — în dramele sale — măreția pilduitoare a trecutului, lecția de patriotism și de omenie pe care el o poate da prezentului. Dintre aceste drame, elocvente ni se par: *Mihai Viteazul*, *Învieerea lui Ștefan cel Mare*, pe care autorul mărturisește că a scris-o „numai pentru lectură“, dar care s-a reprezentat în împrejurări dramatice, puțin înainte de invazia nemțească din 1916, poemul dramatic *Un domn pribeag*, *Tudor Vladimirescu* etc.

Dintre toate piesele sale cu subiect luat din istoria patriei, cea mai puternică, mai bine construită, mai dramatică (socot chiar că una din cele mai bune piese istorice din literatura noastră dramatică) este *Doamna lui Ieremia*, reprezentată la Teatrul Național în 1923.

Patriotismul lui Nicolae Iorga a potențat umanismul său. Iubind nespus poporul în mijlocul căruia s-a născut, a știut să iubească omenirea. El vede faptele istoriei în mărețea lor complexitate. În istoria românilor el a făcut să circule puternica suflare a întregii vieți universale. A început, aducînd în scenă figuri din istoria noastră, apoi a trecut la scene tragice din istoria universală, aducînd conflicte puternice de idei în piese ca: *Ovidiu*, *Cleopatra*, *Catapeteasma ruptă în două*, sau *Contra Patriei*, care ne aduce în scenă epoca de după izbucnirea Revoluției Franceze — ca să nu pomenim decât pe cele mai izbutite, mai dramatice.

O atît de bogată producție dramatică ce numără 45 de piese (am pomenit la început și de „piesele simple pentru oameni modeste“, cărora „trebuie să li se facă educația prin puterea scenei“), este desigur greu să cuprindă doar opere de mare valoare. Dar cred că putem da criticului care ne cerea să spunem „care e piesa lui reprezentativă?“, răspunsul că sînt mai multe. În ordinea preferinței mele ele ar fi: *Doamna lui Ieremia*, *Contra Patriei*, *Gheorghe Lazăr*, *Tudor Vladimirescu*, *Un domn pribeag*, *Cleopatra*, *Ovidiu*, *Catapeteasma ruptă în două*, *Fratele păgîn*. Acestea sînt cu deosebire capabile să genereze impresionante și interesante spectacole.

Contribuția lui Iorga la dezvoltarea teatrului românesc n-a fost deloc modestă. Deși opera lui e contradictorie, adesea confuză și greșită, nu întotdeauna în măsură să recunoască, în societatea în care a trăit, pe adevărații dușmani ai poporului său, N. Iorga i-a iubit nespus, l-a prețuit, a suferit cu el, s-a revoltat și i-a înfierat pe cei ce-l asupreau, și a rămas alături de el pînă în olipa morții sale tragice, nedrepte, absurde și nelegiuite. Acest patriotism și umanism se degajă din întreaga sa operă dramatică și din însuflețita activitate de iubitor și pasionat animator de teatru, care cu adîncă convingere credea în rostul acestuia de îndreptar, de școală a societății.